

Primljeno: 14.6.2022.
Prihvaćeno: 12.7.2022.
DOI: 10.36506/av.65.4

Ivana Hebrang Grgić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
ihgrgic@ffzg.hr

VAŽNOST ARHIVSKIH IZVORA ZA ISTRAŽIVANJE PUBLIKACIJA HRVATSKIH ISELJENIKA NA PRIMJERU AUSTRALIJE I NOVOG ZELANDA

UDK: 655.41(931=163.42)
314.15-024.62(931=163.42)
930.25(94:931)

Pregledni rad

Članak na primjeru hrvatskih novina u Australiji i Novom Zelandu prikazuje mogućnosti istraživanja publikacija hrvatskih iseljenika. Objašnjava se cilj projekta Hrvatski iseljenički tisak, način izrade bibliografija unutar projekta i metodologija istraživanja. Posebno se objašnjava uloga arhiva kao baštinskih ustanova koje su nezaobilazne u istraživanju publikacija. Daju se primjeri novozelandskih i australskih novina za koje su jedini sačuvani izvori upravo oni arhivski. Jedne novozelandske novine nisu sačuvane ni u jednom primjerku, ali dokumenti sačuvani u novozelandskom arhivu dokazuju da su izlazile. Sličan je primjer jednih australskih novina. U radu su i slike dokumenata povezanih s istraživanjem hrvatskih novina. Jedan od tih dokumenata povezan je s provođenjem cenzure u Australiji 1930-ih godina i ukazuje na to kako su upravo hrvatske novine utjecale na izmjene podzakonskih akata. Ukazuje se na važnost privatnih arhiva i arhiva pri hrvatskim udru-gama te ističu nove mogućnosti istraživanja hrvatskih publikacija u arhivima u zemljama u kojima žive iseljeni Hrvati.

Ključne riječi: arhivi; arhivi zajednica; Australija; Hrvati; iseljenici; Novi Zeland; novine

1. Uvod

Hrvati su se tijekom povijesti iz raznih razloga iseljavali u druge države. Među prvima su zajednicu Hrvata izvan područja Hrvatske stvorili dubrovački trgovci naselivši se u Janjevu na Kosovu još u 14. stoljeću.¹ U najranije iseljenike spadaju i predci današnjih moliških Hrvata u Italiji, koji su se iselili pred turskim osvajanjima u 15. stoljeću.² Od tada do danas uslijedila su brojna iseljavanja iz raznih razloga (političkih, ekonomskih) i na različite načine (pojedinačne migracije, lančane migracije). Danas ne postoje točni podatci o broju Hrvata i osoba hrvatskoga podrijetla koji živi u iseljeništvu, ponajviše zbog različito vođenih (ili nevođenih) statistika u zemljama useljavanja.³ Poneke procjene govore o 2,3 milijuna iseljenih Hrvata tijekom 20. stoljeća,⁴ a druge spominju da samo u prekomorskim zemljama danas živi između 2,5 i 3 milijuna Hrvata.⁵ Kao što današnji Hrvati izvan Hrvatske imaju specifične informacijske potrebe,⁶ imali su ih i njihovi predci u prošlim stoljećima. Jedan od važnih načina komunikacije bile su publikacije – u početku novine, a kasnije knjige i druge vrste publikacija.

U drugoj polovici 19. stoljeća, kada se počinje iseljavati sve veći broj Hrvata u prekomorske zemlje, novinarstvo se ubrzano razvija kao posljedica industrijske i društvene revolucije. Unaprjeđene su tehnike tiska, slagarski strojevi, strojevi za proizvodnju papira, jačaju ideje o slobodi izražavanja, novine postaju jeftinije i dostupne širim slojevima.⁷ Stoga novine postaju važno komunikacijsko sredstvo i za Hrvate izvan Hrvatske – oni čitaju novine koje se objavljuju u Hrvatskoj (primjerice *Pučki list*, koji izlazi u Splitu od 1891. godine često objavljuje tekstove namijenjene Hrvatima u svijetu, ali i pisma hrvatskih iseljenika), a i sami počinju objavljivati novine u zemljama u kojima žive. Inicijatori objavljivanja iseljeničkih novina u počecima su uglavnom pojedinci kojima novinarstvo nije primarna profesija, ali su prepoznali potrebu svojih sunarodnjaka za informacijama na hrvatskom jeziku. Tako, primjerice, u Buenos Airesu 1878. godine počinje izlaziti *Iskra slavjanske slobode*, u San Franciscu 1884. godine *Dalmatinska zora*, u New Jerseyju 1891. godine izlazi *Napredak*. I u geografski

¹ Željka Šiljković i Martin Glamuzina, "Janjevo and Janjevci: from Kosovo to Zagreb," *Geoadria* 9, br. 1 (2004): str. 90-99.

² Marta Račić, "Podrijetlo i kultura moliških Hrvata u kontinuitetu kršćanske tradicije," *Obnovljeni Život* 75, br. 3 (2020): str. 323-335.

³ Rebeka Mesarić Žabčić, "Temeljne značajke iseljavanja hrvatskog stanovništva s posebnim naglaskom na iseljavanje u proteklih petnaest godina," *Dve domovini* 26, br. 1 (2007): str. 99.

⁴ Ivo Nejašmić, "Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001: demografske posljedice stoljetnog procesa," *Migracijske i etničke teme* 30, br. 3 (2014): str. 405.

⁵ "Hrvati," u *Hrvatska enciklopedija: 4: Fr-Ht*, ur. Dalibor Brozović (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002), str. 653-705.

⁶ Maja Krtalić i Ivana Hebrang Grgić, "Cultural societies and information needs: Croats in New Zealand," *Global Knowledge, Memory and Communication* 68, br. 6 (2019): str. 653.

⁷ Aleksandar Stipčević, *Povijest knjige* (Zagreb: Matica hrvatska, 2006), str. 604-606.

bližim zemljama izlaze novine poput *Bunjevačkih i šokačkih novina*, koje izlaze 1870. godine u Mađarskoj, a u austrijskom Gradišću od 1864. godine izlazi *Kerstjansko-Katolicsanszki kalendar*.⁸

I u dalekom Novom Zelandu prve novine, *Bratska sloga*, izlaze 1899. godine u Aucklandu, a Hrvati prve novine u Australiji počeli su objavljivati početkom 1930-ih godina. Istraživanje tih starih novina zahtjevan je istraživački zadatak – potrebno je podosta istraživanja na terenu, ponajviše u baštinskim ustanovama, ali i u privatnim zbirkama, kako bi se pronašli podaci o pojedinim naslovima i eventualno sačuvani primjerci.

2. Projekt Hrvatski iseljenički tisak

Projekt Hrvatski iseljenički tisak provodi se na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 2018. godine. Primarni je cilj izrada mrežnih bibliografija publikacija Hrvata u iseljeništvu. Kako je produkcija izuzetno velika i istraživanje vrlo zahtjevno, za početak je odabrano područje Australije i Novoga Zelanda kako bi bila testirana metodologija istraživanja na kojoj će se temeljiti istraživanja drugih geografskih područja. Iako je velik broj publikacija dostupan u javnim knjižnicama (prvenstveno nacionalnim knjižnicama), ipak postoji i velik broj publikacija koje iz raznih razloga nisu dostupne u knjižnicama. Primjerice, problem dostupnosti publikacija hrvatskih iseljenika u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u činjenici je da ne postoji mehanizam dostave, niti ga je moguće osmisliti, koji bi osigurao stalni priljev gradiva. Naravno da knjižnica nastoji nabaviti sve gradivo, pa i posjeduje vrijednu zbirku Inozemna Croatica, koja teži cjelovitosti, ali nije uvijek moguće ući u trag svakoj objavljenoj publikaciji bilo kojega Hrvata ili osobe hrvatskoga podrijetla u cijelom svijetu. Neke publikacije nisu dostupne ni u nacionalnim knjižnicama zemalja u kojima su objavljene – ponekad jer su objavljene prije zakonske regulacije dostavljanja obveznoga primjerka, a ponekad iz neznanja i neupućenosti izdavača i/ili autora o obvezi dostavljanja tiskanih primjeraka nacionalnoj knjižnici ili nekoj drugoj zakonom propisanoj ustanovi. Iako zakonski nije moguće osigurati trajnu dostavu publikacija povezanih s Hrvatskom od nakladnika koji nemaju sjedište u Republici Hrvatskoj, Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti ipak ističe važnost prikupljanja gradiva objavljenoga u inozemstvu (čl. 24, t. 6) te kao jednu od posebnih zadaća Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu propisuje koordiniranje trajnoga očuvanja kulturnoga i znanstvenoga nasljeđa (čl. 24). Hrvatske publikacije objavljene u inozemstvu svakako spadaju u hrvatsko nasljeđe.⁹ Nadalje, problem kod istraživanja predstavlja vrlo često i nemogućnost utvrđivanja

⁸ Usp. *Leksikon hrvatskoga iseljenništva i manjina*, ur. Vlado Šakić i Ljiljana Dobrovšak (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2020), str. 466-486.

⁹ Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti, NN 17/2019.

podrijetla autora – poneke osobe hrvatskoga podrijetla pripadnici su trećih ili kasnijih generacija, pa ponekad na temelju imena i prezimena nije moguće utvrditi povezanost autora s Hrvatskom. Također, nakladnici su vrlo često organizacije ili pojedinci (ponekad i sami autori) kojima primarna djelatnost nije izdavaštvo pa nisu upoznati s uvriježenim nakladničkim praksama niti imaju organiziranu distribucijsku mrežu. Stoga u istraživanjima važnu ulogu, odmah nakon kataloga knjižnica, imaju arhivi u kojima je moguće pronaći dokumente povezane s radom izdavača, dokumente o djelovanju javnih osoba, a ponekad je moguće pronaći i same publikacije. Važnost arhivskoga gradiva koje se čuva u inozemstvu, a od važnosti je za Republiku Hrvatsku, prepoznaje Zakon o arhivskom gradivu i arhivima.¹⁰ Podatke i dokumentaciju o tom gradivu prikuplja Hrvatski državni arhiv kao središnji i matični arhiv (čl. 33, 1). Zakon također propisuje da u poslove državnih arhiva spada istraživanje arhivskoga gradiva u inozemstvu koje se odnosi na hrvatsku povijest i iseljeništvo (čl. 34, 1). Količina publikacija i arhivskoga gradiva povezanoga s nakladničkom djelatnošću Hrvata izvan Hrvatske nepregledna je, pa njihovo prikupljanje i istraživanje zahtijevaju kontinuiran rad stručnjaka i znanstvenika.

Na temelju dosadašnjih istraživanja u sklopu projekta Hrvatski iseljenički tisak, do svibnja 2022. godine izrađene su četiri mrežne pretražive bibliografije, koje imaju mogućnost nadopunjavanja – bibliografija knjigâ za područje Australije (290 zapisa), bibliografija serijskih publikacija za područje Australije (100 zapisa), bibliografija knjigâ za područje Novoga Zelanda (180 zapisa) i bibliografija serijskih publikacija za područje Novoga Zelanda (16 zapisa).¹¹ Bibliografije su izrađene u knjižničnom softveru Koha, koji podržava međunarodne bibliografske standarde omogućavajući unos u formatu MARC 21 (MACHINE-Readable Cataloging record for 21st century, format za strojno čitljivo katalogiziranje) te prikaz u formatima MARC 21 i ISBD (International Standard Bibliographic Description, međunarodni standard za bibliografski opis).¹²

Iako nije primarni cilj projekta, digitalizacija se je nametnula vrlo brzo kao drugi logični korak. Istražujući knjige, upoznavajući autore i predstavnike izdavača te surađujući s drugim ustanovama ukazala se je potreba i mogućnost očuvanja toga dijela hrvatskoga kulturnoga nasljeđa digitalizacijom. Pri tom je najvažnija suradnja s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu, zahvaljujući kojoj je do svibnja 2022. godine digitalizirano 15 publikacija. Slijede druge ustanove, poput Auckland Council Libraries, u suradnji s kojom su digitalizirane

¹⁰ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 61/2018.

¹¹ "Bibliografije," *HIT – Hrvatski iseljenički tisak*, pristupljeno 5. lipnja 2022., https://hit.ffzg.unizg.hr/au_nz/bibliografije/.

¹² Ana Barbarić, "Izrada bibliografije knjiga hrvatskih iseljenika: od konceptualnog okvira do praktičnih rješenja." U *Kreativni pristup nakladništvu i baštini: (ne)vidljiva Nives*, ur. Ivana Hebrang Grgić i Marijana Tomić (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2022). Tekst je u pripremi za izdavanje.

novine *Napredak*, koje su prije digitalizacije bile dostupne samo u toj knjižnici (Centralnoj gradskoj knjižnici u Aucklandu). Bitna je i suradnja s Nacionalnim arhivom Australije, u kojem je, za potrebe projekta, digitaliziran dio arhivskoga gradiva koje se odnosi na publikacije Hrvata u Australiji (primjerice *Jugo Slav publication of Proleter*,¹³ *Proposal to print a Jugo-Slav newspaper in Perth: Svijetlo*).¹⁴

3. Istraživanja hrvatskih novina u novozelandskim arhivima

Bibliografija serijskih publikacija Hrvata u Novom Zelandu sadrži 16 naslova i možemo sa sigurnošću reći da su to svi naslovi koji su do danas objavljeni ili se objavljuju.¹⁵ Sve su te publikacije, osim dva suvremena elektronička biltena, izlazile u prvoj polovici 20. stoljeća, a najviše novina (10 naslova) objavljivano je u razdoblju od 1899. do 1920. godine.

Zbog vremenskoga odmaka, ali i zbog nereguliranoga čuvanja u baštinskim ustanovama u to vrijeme, te je publikacije vrlo teško istražiti jer su teško dostupne ili uopće nisu sačuvane. Četiri publikacije nisu sačuvane nigdje ni u jednom primjerku (*Danica*, *Hrvatsko glasilo*, *Hrvatska trublja* i *Glas istine*). Sačuvane publikacije iz toga razdoblja su: *Bratska sloga* (sva četiri objavljena broja), *Napredak* (sačuvana 94 broja od objavljenih najmanje 107), *Sloga* (sačuvan fragment jednoga broja od objavljenih najmanje 19 brojeva), *Zora* (sačuvan 51 broj od objavljenoga najmanje 71), *Hrvatska božićna ručna knjižica* (objavljena samo u jednom broju) i *Novi svijet* (sačuvana 2 broja od objavljenih najmanje 5).¹⁶

Prema tomu, za samo jednu publikaciju, *Bratsku slogu*, sačuvani su svi primjerci. Te najstarije novine koje su izlazile 1899. godine izuzetak su zbog dva razloga – objavljena su samo četiri broja, a urednik je osobno primjerke poslao nacionalnoj novozelandskoj knjižnici u Wellingtonu te tako osigurao da nam one i danas budu dostupne.¹⁷ Digitalizirane su u okviru projekta Hrvatski

¹³ NAA: B741, V/11005, pristupljeno 5. lipnja 2022., <https://recordsearch.naa.gov.au/SearchNRetrieve/Interface/ViewImage.aspx?B=1099569>.

¹⁴ NAA: A367, C1822/21, pristupljeno 5. lipnja 2022., <https://recordsearch.naa.gov.au/SearchNRetrieve/Interface/ViewImage.aspx?B=61940>.

¹⁵ Stephen Andrew Jelich i Andrew Drago Trlin, "Croatian." U *Book & print in New Zealand: A guide to print culture in Aotearoa*, ur. Penny Griffith i dr. (Wellington: Victoria University, 1997), pristupljeno 5. lipnja 2022., https://nzetc.victoria.ac.nz/tm/scholarly/tei-GriBook-_div3-N13D3D.html; Ivana Hebrang Grgić i Ana Barbarić, *Ni s kućom ni bez kuće: Nakladnička djelatnost Hrvata u Novome Zelandu* (Zagreb: Ljevak, 2021), str. 269-270.

¹⁶ Hebrang Grgić i Barbarić, *Ni s kućom ni bez kuće*, str. 73, 87, 115, 120, 150.

¹⁷ Stephen Andrew Jelich, *From distant villages: The lives and times of Croatian settlers in New Zealand: 1858–1958* (Auckland: Pharos, 2008), str. 72.

iseljenički tisak i sva četiri broja dostupna su u repozitoriju projekta¹⁸ te u Digitalnoj zbirki NSK.¹⁹

O novinama koje nisu do danas sačuvane (barem koliko je za sada poznato) doznajemo iz drugih publikacija. Tako, primjerice, postoje brojni tekstovi o *Danici* u *Bratskoj slozi* koji su napisani u negativnom tonu jer su urednici *Bratske sloge Danicu* smatrali konkurentskim novinama. Stoga i tekstovi uglavnom vrijeđaju urednike *Danice*, a zbog uvreda cijeli je slučaj završio na sudu, pa je o njemu izvještavano i u novozelandskim novinama na engleskom jeziku (primjerice *New Zealand Herald*).²⁰

Primjer novina koje nisu sačuvane, a o kojima možemo doznati iz arhivskih izvora su novine *Glas istine*. To su novine koje su izlazile u Dargavilleu 1908. i 1909. godine, možda čak i 1910. godine,²¹ a urednici su bili Tony Suvaljko i Grgo Ravlich. U novozelandskom arhivu postoje najmanje tri dokumenta povezana s tim novinama:

1. Registration of newspaper: Toni Lewes Suvaljko and Francis Augustus Jones: The Glas Istine Newspaper: Auckland.²²
2. Registration of newspaper: William Albert Wlikinson, Toni Lewes Suvaljko and Robert Lawrence Halpin: The Glas Istine: Albert Street, Auckland.²³
3. T S Suvaljko, Editor "Glas Istine", Dargaville Date: 12 August 1908 Subject: Inquiry regarding naturalisation of John Basich.²⁴

¹⁸ "Bratska sloga," *Hrvatski iseljenički tisak: repozitorij*, pristupljeno 5. lipnja 2022., <https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/hit%3A32>.

¹⁹ "Bratska sloga," *Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*, pristupljeno 5. lipnja 2022., <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&cid=587818>.

²⁰ "Dancia [!] v. Bratska sloga," *New Zealand Herald* 36, br. 11102 (1899): str. 3, pristupljeno 5. lipnja 2022., <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/NZH18990629.2.7>.

²¹ "Narodna odsuda," *Sloga* 1, br. 19 (1912): str. 1.

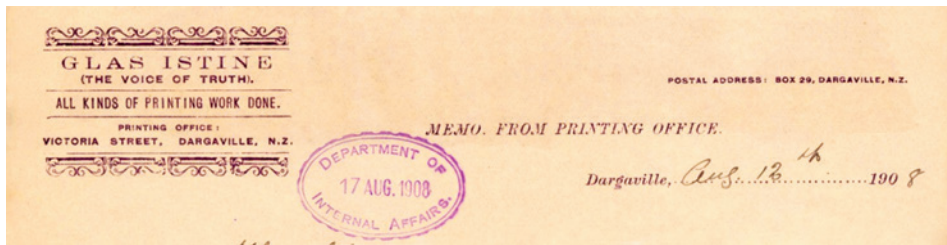
²² Archives NZ, Printing Press and Newspaper First Sequence (code 5529), R25833380, box no. 3, rec. no 573, Auckland repository, 1908, pristupljeno 15. lipnja 2022., <https://collections.archives.govt.nz/en/web/arena/search#/item/aims-archive/R25833380/registration-of-newspaper---toni-lewes-suvaljko-and-francis-augustus-jones---the-glas-istine-newspaper---auckland>.

²³ Archives NZ, Printing Press and Newspaper First Sequence (code 5529), R25833414, box. no. 4, rec. no. 606, Auckland repository, 1909, pristupljeno 15. lipnja 2022., <https://collections.archives.govt.nz/en/web/arena/search#/item/aims-archive/R25833414/registration-of-newspaper---william-albert-wlikinson%2C-toni-lewes-suvaljko-and-robert-lawrence-halpin---the-glas-istine---albert-street%2C-auckland>.

²⁴ Archives NZ, Central filing system (code 8333), R24773524, box no. 1046, rec. no. 1908/2226, Wellington repository, pristupljeno 15. lipnja 2022., https://ndhadeliver.natlib.govt.nz/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE39308317.

Na temelju tih dokumenata ne možemo biti sigurni da je ijedan broj novina *Glas istine* objavljen. O tom doznajemo iz drugih publikacija.²⁵ Na temelju dva zahtjeva za registraciju možemo biti sigurni da je barem postojala namjera objavljivanja novina *Glas istine*. Treći dokument nije sadržajno povezan sa samim novinama. Riječ je o preporuci za naturalizaciju jednoga Hrvata u Novom Zelandu koju je potpisao urednik *Glasa istine* Toni Suvaljko, a napisana je na papiru s memorandumom tih novina (*Slika 1*). Iz toga dokumenta doznajemo da je engleski naslov novina bio *The Voice of Truth* i da su novine tiskane u Dargavilleu. Datum na dokumentu je 12. kolovoza 1908. godine, a u potpisu na engleskom jeziku piše: »Uredništvo hrvatskih novina Glas istine, Dargaville, T. Suvaljko, urednik.« Prema tomu, iako nam za sada nije poznato da postoji sačuvani primjerak novina, na temelju drugih publikacija i na temelju dokumenata dostupnih u novozelandskom nacionalnom arhivu, možemo s velikom sigurnošću tvrditi da su novine izlazile u razdoblju između 1908. i 1909. godine u Dargavilleu, da su imale uredništvo i da je glavni urednik bio T. Suvaljko.

Slika 1. Zaglavlje dokumenta s memorandumom Glasa istine²⁶

Osim javnih arhiva, izuzetno važan izvor podataka za istraživanje hrvatskih novina arhivi su hrvatskih udruga. Najbogatiji je arhiv udruge Dalmatinsko kulturno društvo u Aucklandu u kojem se čuvaju primjerci nekih novina koji nisu nigdje drugdje dostupni. Arhiv čuva ostavštine brojnih članova društva, među kojima je primjerice S. A. Jelicich, koji se je intenzivno bavio proučavanjem povijesti Hrvata u Novom Zelandu, pa je udruzi ostavio svoje zapise i publikacije koje je prikupio. Tako je u arhivu udruge dostupan fragment jednoga broja novina *Jedinstvo*, koje su izlazile 1942. godine, a postoji mogućnost da je na istom mjestu pohranjen još jedan broj, jer je sam Jelicich tvrdio da je posjedovao dva broja tih novina koje nigdje drugdje nisu sačuvane.²⁷ Na istom mjestu čuvaju

²⁵ Tony L. Suvaljko, "Obavijest," *Napredak* 3, br. 5 (1908): str. 1; [obavijest], *Napredak* 4, br. 24 (1909): str. 3.

²⁶ Archives NZ, Central filing system (code 8333), box no. 1046, rec. no. 1908/2226.

²⁷ Stephen Andrew Jelicich i Andrew Drago Trlin, "Hrvatska tiskana riječ na Novom Zelandu," u *Hrvatska: Australija i Novi Zeland: Povijesni i kulturni odnosi*, ur. Tuga Tarle (Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2000), str. 111.

se tri primjerka novina *Slavenski glasnik* (brojevi iz 1943. i 1945. godine).²⁸ Novine *Zora*, koje su izlazile od 1913. do 1916. godine, objavljene su u najmanje 71 broju, od kojih su nam za sada poznate lokacije čuvanja 51 broja.²⁹ U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu dostupno je 15 brojeva, 36 brojeva dostupno je u knjižnici War Memorial Museum u Aucklandu, a najmanje 11 brojeva dostupno je u arhivu Dalmatinskoga kulturnoga društva.

Iako su do sada brojni istraživači nastojali prikupiti podatke o svim novinama koje su objavljivali Hrvati u Novom Zelandu (Jelicich i Trlin, Holjevac, Čizmić, Hebrang Grgić i Barbarić),³⁰ postoji mogućnost da postoje još poneki brojevi u fondovima knjižnica, arhiva i muzeja.³¹

4. Istraživanja hrvatskih novina u australskim arhivima

Za razliku od Novoga Zelanda, Hrvati u Australiji novine su počeli objavljivati kasnije, 1930-ih godina, ali njihov broj u bibliografiji koja se izrađuje u okviru projekta Hrvatski iseljenički tisak veći je od 100.³² U Novom Zelandu produkcija hrvatskih novina povezana je s gradom Aucklandom i njegovom okolicom, a u znatno većoj i mnogoljudnijoj Australiji novine se objavljuju u raznim gradovima, na području gotovo svake savezne države, pa je i istraživanje zahtjevnije. Razmotrimo stoga samo novine koje su objavljivane u samim početcima, 1930-ih godina. Vrijeme je to kada je jaka državna cenzura – vlasti nastoje kontrolirati što se objavljuje pa koriste razne metode cenzure, od zakonskih propisa, nedavanja odobrenja za objavljivanje pa do detaljne istrage izdavača i pojedinaca koji su uključeni u objavljivanje novina.³³ Zbog tako stroge kontrole Hrvatima je u Australiji bilo izuzetno teško objavljivati novine.³⁴ Osmišljavali su razne načine izbjegavanja cenzure, primjerice: nisu u publikacijama (u impresumu, kolofonu ni bilo gdje drugdje) objavljivali podatke o izdavaču, urednicima i suradnicima;

²⁸ Hebrang Grgić i Barbarić, *Ni s kućom ni bez kuće*, str. 157.

²⁹ Hebrang Grgić i Barbarić, *Ni s kućom ni bez kuće*, str. 105-106.

³⁰ Usp. Jelicich i Trlin, "Hrvatska tiskana riječ na Novom Zelandu"; Većeslav Holjevac, *Hrvati izvan domovine* (Zagreb: Matica hrvatska, 1968), str. 229-236, 246-251; Ivan Čizmić, *Iz Dalmacije u Novi Zeland: Povijest jugoslavenske naseobine na Novom Zelandu* (Zagreb: Globus, 1981), str. 64-66; Ivana Hebrang Grgić i Ana Barbarić, "Modeli komunikacije hrvatskih iseljenika u Novom Zelandu: od usmene predaje do društvenih mreža," *Medijska istraživanja* 26, br. 1 (2020): str. 90-99.

³¹ Osim javnih muzeja, u Novom Zelandu postoji i nekoliko privatnih obiteljskih muzeja hrvatskih obitelji, poput muzeja obitelji Jurlina i muzeja obitelji Yelash.

³² U Bibliografiji serijskih publikacija Hrvata u Australiji u lipnju 2022. godine bila su 103 zapisa. "Bibliografija serijskih publikacija Hrvata izvan Republike Hrvatske: Australija," *Koha*, pristupljeno 5. lipnja 2022., <https://hit.koha.rot13.org/cgi-bin/koha/opac-shelves.pl?op=view&shelfnumber=1>.

³³ Ivana Hebrang Grgić, "Hrvatske novine u Australiji početkom 1930-ih godina: načini provođenja i izbjegavanja cenzure," *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 65, br. 1 (2022): str. 280, 283.

³⁴ Vjerojatno je to razlog zbog kojega u tom razdoblju u Novom Zelandu, koji je također bio dominion britanske imperije, novine na hrvatskom jeziku nisu objavljivane.

autori tekstova potpisivali su se lažnim imenima ili pseudonimima; mijenjali su naslove novina i objavljivali ih samo u jednom broju kako bi izbjegli obvezu registracije serijskih publikacija i sl. No, upravo zahvaljujući strogoj cenzuri i brojnim istragama i izvještajima, danas su nam dostupni brojni dokumenti iz kojih možemo iščitati sudbinu nekih publikacija, čak i ako nam same publikacije nisu sačuvane. Novine *Borba* izlazile su u gradu Broken Hillu i bile su lijeve političke orijentacije, koja nije bila po volji državnim vlastima. Nacionalni arhiv Australije čuva nekoliko kutija s dokumentima povezanih s *Borbom*, ali i drugim publikacijama koje su bile njezini sljednici. Cenzori su često tijekom povijesti provodeći istrage činili upravo ono što nisu htjeli – sačuvali publikacije za buduće generacije. Naime, često su se publikacije čuvale kao dokazni materijal u postupcima protiv autora i nakladnika.³⁵ Tako je bilo i u slučaju hrvatskih novina u Australiji. U kutijama s dokumentima povezanim s novinama *Borba* u Nacionalnom arhivu Australije u Canberri postoje primjerci dvaju novina koje su objavljene samo u jednom broju – *Iskra* i *Oganj*. Bio je to način zaobilaznja obveze registracije serijskih publikacija na stranom jeziku, jer publikacija koja je objavljena u samo jednom broju, bez ikakve numeracije, nije potpadala pod definiciju serijske publikacije.³⁶ Te su publikacije spominjane u ranijoj literaturi (primjerice Holjevac i Tkalčević),³⁷ ali konkretni primjerci pronađeni su tek u sklopu projekta Hrvatski iseljenički tisak te su digitalizirani i dostupni u repozitoriju³⁸ i na mrežnim stranicama projekta.³⁹

Zahvaljujući arhivskomu gradivu koje se čuva u Nacionalnom arhivu Australije doznajemo i još jednu zanimljivu činjenicu – upravo su hrvatske novine *Iskra* i *Oganj* bile jedne od onih zbog kojih su vlasti mijenjale propise o kontroli tiska.⁴⁰ U dokumentu od 12. lipnja 1933. objašnjeno je da postoje problemi pri izradi nacrtu regulative kako bi u definiciju serijskih publikacija bili uključeni i slučajevi *Iskre* i *Ognja* (*Slika 2*). Razmatrano je na koji bi se način takve publikacije mogle ipak smatrati novinama, pa je naveden i prijedlog formulacije odredbe: »U bilo kakvom postupku protiv ove uredbe⁴¹ [...] neće biti dovoljno dokazati da

³⁵ Stipčević, *Povijest knjige*, str. 60.

³⁶ Ivana Hebrang Grgić, "Newspapers published by Croats in New South Wales: From print environment to social networking sites," *Journal of the Australian Library and Information Association* 71, br. 2 (2022): str. 128.

³⁷ Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 234; Mato Tkalčević, *Hrvati u Australiji* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1992), str. 67.

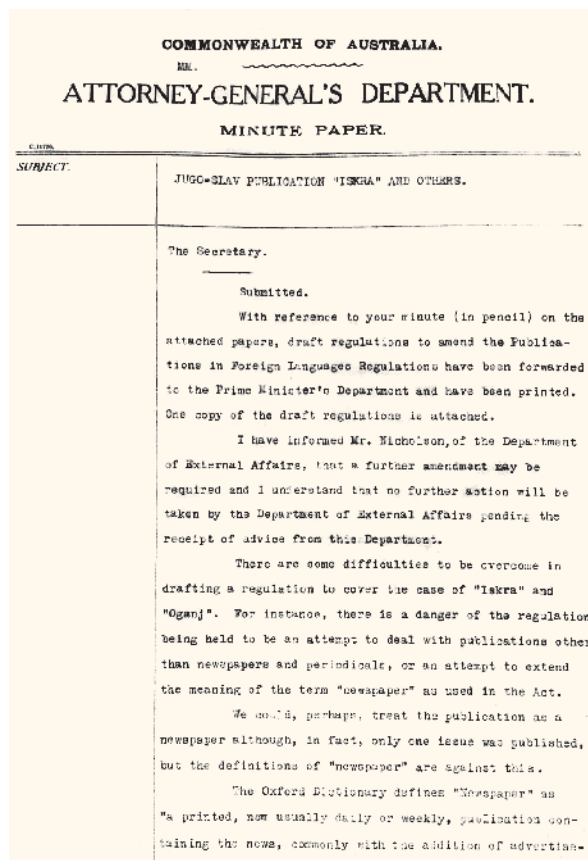
³⁸ "Dobro došli u digitalni repozitorij!" *Hrvatski iseljenički tisak: repozitorij*, pristupljeno 5. lipnja 2022., <https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/>.

³⁹ "Digitalizacija," *HIT: Hrvatski iseljenički tisak*, pristupljeno 5. lipnja 2022., https://hit.ffzg.unizg.hr/au_nz/digitalizacija/.

⁴⁰ Hebrang Grgić, "Hrvatske novine u Australiji početkom 1930-ih godina," str. 288.

⁴¹ Riječ je o *Publication of Newspapers in Foreign Languages Regulation* ("Uredba o objavljivanju novina na stranim jezicima"), koja je bila na snazi 1921. godine. Donesena je na temelju *War precautions act repeal* ("Zakon o ukidanju Zakona o ratnim mjerama opreza") iz 1920. godine. Tijekom 1930-ih godina donošeni su amandmani na tu uredbu, upravo i zbog hrvatskih novina.

publikacija nije objavljivana periodički ako se dokaže da je isti optuženik objavljivao sličnu publikaciju na istom jeziku pod različitim naslovom.«⁴² *Borba*, a i njezini slijednici *Iskra* i *Oganj*, bili su preteče novina *Napredak*,⁴³ koje su postale prve novine australskih Hrvata s dužim kontinuitetom izlazenja – izlazile su od 1936 do 1957. godine.⁴⁴

Slika 2. Dokument iz Nacionalnoga arhiva Australije od 12. lipnja 1933. godine koji dokazuje da su upravo novine Iskra i Oganj bile povod promjena podzakonskih akata⁴⁵

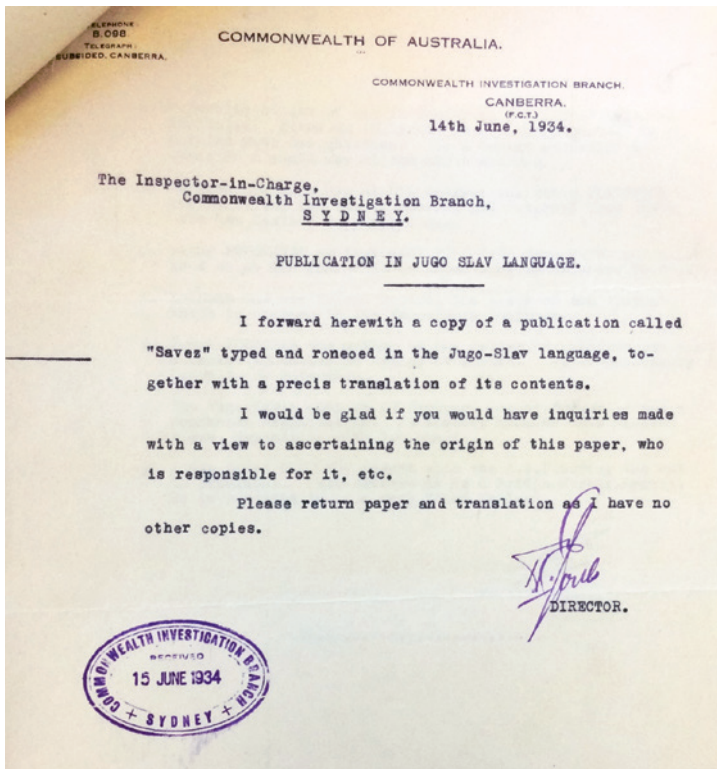
⁴² NAA: A432, 1933/451, 12. lipnja 1933.

⁴³ Tkalčević, Hrvati u Australiji, str. 67-68.

⁴⁴ Hebrang Grgić, "Hrvatske novine u Australiji početkom 1930-ih godina," str. 288.

⁴⁵ NAA: A432, 1933/451.

Primjer novina za koje nije pronađen ni jedan primjerak, ali za koje na temelju dokumenata sačuvanih u arhivu možemo biti sigurni da su izlazile, novine su *Savez*. Spomenute su u nekoliko dokumenata iz kojih se može zaključiti da su te novine bile pod istragom. Da je zaista objavljen najmanje jedan broj, dokazuje dopis od 14. lipnja 1934., u kojem istražitelj piše da prosljeđuje primjerak publikacije *Savez* »na jugoslavenskom jeziku« zajedno s prijevodom sadržaja. Međutim, ni publikacija ni prijevod nisu sačuvani u toj kutiji. Možda su vraćeni pošiljatelju, koji je to zatražio u istom pismu (*Slika 3*).⁴⁶ Primjeri *Iskre*, *Ognja* i *Saveza* ukazuju na to da postoje još brojne mogućnosti istraživanja i potencijalnoga pronalaženja dokumenata o publikacijama ili čak samih publikacija na temelju gradiva dostupnoga u australskim arhivima.

*Slika 3. Dokument iz Nacionalnoga arhiva Australije od 14. lipnja 1934. godine koji dokazuje da je objavljen najmanje jedan broj novina Savez*⁴⁷

⁴⁶ NAA: A7395, box 7, N15300/18, 14. lipnja 1934.

⁴⁷ NAA: A7395, box 7, N15300/18.

Kao u Novom Zelandu, i u Australiji postoje brojni privatni arhivi, privatne zbirke i arhivi zajednica koji potencijalno čuvaju do sada neistražene publikacije i/ili dokumente. Primjerice, u Sydneyu djeluje Hrvatski arhiv Australije u kojem se čuvaju rukopisi, publikacije i dokumenti – oko 400 knjiga, serijske publikacije (među kojima su svi brojevi novina *Spremnost*) i oko 200 dokumenata povezanih s djelovanjem Hrvata u Australiji (primjerice dokumenti povezani s osnivanjem hrvatskih društava). Osim toga, čuvaju se i poneki predmeti kao što je tiskarski kliše za novine *Spremnost*, koje su izlazile u Sydneyu od 1957. do 2007. godine (Slika 4).

Slika 4. Tiskarski kliše za novine *Spremnost* (Hrvatski arhiv Australije, Sydney)

Zaključak

Upravo su arhivi ona vrsta baštinskih ustanova u kojima se skrivaju brojne mogućnosti istraživanja hrvatskih novina u Australiji, Novom Zelandu i drugim državama. Samo na primjeru Novoga Zelanda, u kojem je objavljivano tek 16 naslova serijskih publikacija, jasno je da postoje brojne poteškoće u njihovu istraživanju – dio njih nije sačuvan, ne zna se kada su točno izlazile, kojom učestalošću, tko su bili urednici i suradnici, na koji način su se financirale i dr. One novine koje su sačuvane najčešće nisu sačuvane u svim brojevima, pa ni za njih nije lako istražiti kakva im je bila urednička politika, kakve su bile tehničke karakteristike i sl. Prilikom istraživanja novina, budući da je riječ o publikacijama, logičan prvi korak pretraživanje je knjižničnih kataloga, onih mrežnih i onih na listićima. Nakon utvrđivanja stanja i dostupnosti novina u knjižnicama, idući je izuzetno važan korak istraživanje u arhivima. Arhivi ponekad čuvaju same publikacije, ali češće o tim publikacijama doznajemo iz brojnih dokumenata povezanih s, primjerice, procedurom pokretanja novina ili s postupcima koji su vođeni radi kontrole tiska. Česti su i dokumenti koji sadržajno nisu povezani s novinama, ali koji ipak sadrže neke formalne podatke o publikacijama (primjerice u potpisu je podatak da je potpisnik ujedno i urednik novina). Bez obzira na standardiziranu obradu arhivskoga gradiva, bez obzira na mrežne kataloge i mogućnosti strukturiranih pretraživanja, i danas ponekad do otkrića dolazi sasvim slučajno. Stoga su i istraživanja koja su do sada provedena u sklopu

projekta Hrvatski iseljenički tisak tek početak kojim nastojimo stvoriti teorijski i praktički okvir za temeljitija istraživanja serijskih publikacija Hrvata, za početak u Australiji i Novom Zelandu, a potom i u drugim državama.

POPIS IZVORA

Arhivsko gradivo

Archives New Zealand (Archives NZ)

5529 Printing Press and Newspaper First Sequence (R25833380, R25833414).

8333 Central filing system (R24773524).

National Archives of Australia (NAA)

NAA: A7395.

NAA: A367.

NAA: A432.

NAA: B741.

Službena glasila i tisak

Napredak (Auckland), 1908, 1909.

Narodne novine (Zagreb), 2018, 2019.

Sloga (Auckland), 1912.

Literatura

Barbarić, Ana. "Izrada bibliografije knjiga hrvatskih iseljenika: od konceptualnog okvira do praktičnih rješenja." U *Kreativni pristup nakladništvu i baštini: (ne)vidljiva Nives*, ur. Ivana Hebrang Grgić i Marijana Tomić. [Rukopis je u pripremi za izdavanje]. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2022.

"Bibliografija serijskih publikacija Hrvata izvan Republike Hrvatske: Australija." *Koha*. Pristupljeno 5. lipnja 2022. <https://hit.koha.rot13.org/cgi-bin/koha/opac-shelves.pl?op=view&shelfnumber=1>.

"Bibliografije." *HIT: Hrvatski iseljenički tisak*. Pristupljeno 5. lipnja 2022. https://hit.ffzg.unizg.hr/au_nz/bibliografije/.

“Bratska sloga.” *Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*. Pristupljeno 5. lipnja 2022. <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=587818>.

“Bratska sloga.” *Hrvatski iseljenički tisak: repozitorij*. Pristupljeno 5. lipnja 2022. <https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/hit%3A32>.

Čizmić, Ivan. *Iz Dalmacije u Novi Zeland: Povijest jugoslavenske naseobine na Novom Zelandu*. Zagreb: Globus, 1981.

“Dancia [!] v. Bratska sloga.” *New Zealand Herald* 36, br. 11102 (1899): str. 3. Pristupljeno 5. lipnja 2022. <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/NZH18990629.2.7>.

“Digitalizacija.” *HIT: Hrvatski iseljenički tisak*. Pristupljeno 5. lipnja 2022. https://hit.ffzg.unizg.hr/au_nz/digitalizacija/.

“Dobro došli u digitalni repozitorij!” *Hrvatski iseljenički tisak: repozitorij*. Pristupljeno 5. lipnja 2022. <https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/>.

Hebrang Grgić, Ivana, Ana Barbarić. “Modeli komunikacije hrvatskih iseljenika u Novom Zelandu: od usmene predaje do društvenih mreža.” *Medijska istraživanja* 26, br. 1 (2020): str. 87-108.

Hebrang Grgić, Ivana, Ana Barbarić. *Ni s kućom ni bez kuće: Nakladnička djelatnost Hrvata u Novome Zelandu*. Zagreb: Ljevak, 2021.

Hebrang Grgić, Ivana. “Hrvatske novine u Australiji početkom 1930-ih godina: načini provođenja i izbjegavanja cenzure.” *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 65, br. 1 (2022): str. 273-298.

Hebrang Grgić, Ivana. “Newspapers published by Croats in New South Wales: From print environment to social networking sites.” *Journal of the Australian Library and Information Association* 71, br. 2 (2022): str. 123-138.

Holjevac, Većeslav. *Hrvati izvan domovine*. Zagreb: Matica hrvatska, 1968.

“Hrvati.” U *Hrvatska enciklopedija: 4: Fr-Ht*, ur. Dalibor Brozović, str. 653-705. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.

Jelicich, Stephan Andrew, Andrew Drago Trlin. “Hrvatska tiskana riječ na Novom Zelandu.” U *Hrvatska: Australija i Novi Zeland: Povijesni i kulturni odnosi*, ur. Tuga Tarle, str. 108-114. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2000.

Jelicich, Stephen Andrew, Andrew Drago Trlin. “Croatian.” U *Book & print in New Zealand: A guide to print culture in Aotearoa*, ur. Penny Griffith i dr. Wellington: Victoria University, 1997. Pristupljeno 5. lipnja 2022., https://nzetc.victoria.ac.nz/tm/scholarly/tei-GriBook-_div3-N13D3D.html.

Jelicich, Stephen Andrew. *From distant villages: The lives and times of Croatian settlers in New Zealand: 1858–1958*. Auckland: Pharos, 2008.

Krtalić, Maja, Ivana Hebrang Grgić. "Cultural societies and information needs: Croats in New Zealand." *Global Knowledge, Memory and Communication* 68, br. 6 (2019): str. 652-673.

Leksikon hrvatskoga iseljenništva i manjina, ur. Vlado Šakić i Ljiljana Dobrovšak. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2020.

Mesarić Žabčić, Rebeka. "Temeljne značajke iseljavanja hrvatskog stanovništva s posebnim naglaskom na iseljavanje u proteklih petnaest godina." *Dve domovini* 26, br. 1 (2007): str. 97-115.

"Narodna odsuda." *Sloga* 1, br. 19 (1912): str. 1.

Nejašmić, Ivo. "Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001: demografske posljedice stoljetnog procesa." *Migracijske i etničke teme* 30, br. 3 (2014): str. 405-435.

Račić, Marta. "Podrijetlo i kultura moliških Hrvata u kontinuitetu kršćanske tradicije." *Obnovljeni Život* 75, br. 3 (2020): str. 323-335.

Stipčević, Aleksandar. *Povijest knjige*. Zagreb: Matica hrvatska, 2006.

Suvaljko, Tony L. "Obavijest," *Napredak* 3, br. 5 (1908): str. 1.

Šiljković, Željka, Martin Glamuzina. "Janjevo and Janjevci: from Kosovo to Zagreb." *Geoadria* 9, br. 1 (2004): str. 90-99.

Tkalčević, Mato. *Hrvati u Australiji*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1992.

Summary

THE IMPORTANCE OF ARCHIVAL SOURCES FOR THE RESEARCH OF PUBLICATIONS OF CROATIAN EMIGRANTS: CASE STUDY OF AUSTRALIA AND NEW ZEALAND

The article shows, on the example of Croatian newspapers in Australia and New Zealand, the possibilities of researching the publications of Croatian emigrants. The goal of the Croatian Emigrant Press project implemented at the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, is explained. The method of creating bibliographies within the project (with views in ISBD and MARC 21 formats) is also explained, as is the research methodology, which includes searching library catalogues, community engagement (crowdsourcing) and searching archival materials. The role of archives as heritage institutions that are indispensable in the research of publications is especially explained. Examples

are given of New Zealand and Australian newspapers for which the only surviving sources are archival ones. One New Zealand newspaper (*Glas istine, The Voice of Truth*) has not been preserved in any of its copies, but documents preserved in the New Zealand archives prove that they were published. A similar example is of an Australian newspaper (*Svijetlo, The Light*) for which a document was found which makes it clear that the person who wrote the document had the publication in his hands. Images of documents related to the research of Croatian newspapers are also presented in the paper. One of these documents is related to the implementation of censorship in Australia in the 1930s and indicates that it were the Croatian newspapers *Iskra (The Sparkle)* and *Oganj (The Flame)* that influenced the amendments to regulations in order to control press as effectively as possible. The importance of private archives and community archives within Croatian associations is pointed out, and new possibilities for researching Croatian publications in archives in countries where emigrated Croats live are also emphasized.

Keywords: *archives; Australia; community archives; Croats; emigrants; New Zealand; newspapers*